

Микола БЛИЗНЯК

ОСВІТЯНИ ОСТРОЖЧИНИ В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ М.П. КОВАЛЬСЬКОГО

У статті розкрито один з напрямків наукових досліджень проф. М. П. Ковальського – проблеми розвитку освіти на Острозщині в персоналіях ХХ ст. Проаналізовано бачення вченого місця і ролі окремих вчителів і вчительських династій у розвитку науки і освіти в регіоні.

Ключові слова: вчитель, осятянська династія, школа, Острозьке педагогічне училище

В статье приделено внимание одному из направлений научных исследований проф. Н.П. Ковальского – проблеме развития образования в Острожском крае в персоналиях ХХ в. Проанализирован взгляд ученого на место и роль отдельных учителей и учительских династий в развитии науки и образования в регионе.

Ключевые слова: учитель, учительская династия, школа, Острожское педагогическое училище.

*Educators of Ostroh region in research of M.P. Koval'skyi
The article deals with an important direction of prof. M.P. Koval'skyi research – problems of development of education in Ostroh region in biographies of educators of XX-th century. The scientist's vision of some teachers (and teacher's dynasties') role in development of science and education is analysed.*

Key words: teacher, teacher's dynasty, school, Ostroh pedagogical college.

Одне з помітних місць у творчому доробку острозького періоду життя та наукової праці професора М.П. Ковальського посідають персональні дослідження. На особливу увагу заслуговують документальні нариси вченого, що були присвячені окремим вчителям та освітянським династіям Острозщини ХХ ст. На думку вченого “звернення до минулого народної освіти..

дозволяє виявити цікаві і повчальні факти формування, утворення та діяльності місцевої інтелігенції, корінних учительських кадрів, справжніх династій педагогів”. Поряд з тим історик вивчав і популяризував цілеспрямовану освітянську діяльність, яка може послужити певним взірцем для наслідування сучасним вчителям. Без сумніву, кращі методичні здобутки в галузі педагогіки історик і освітянин перейняв у своїх вчителів і передусім від мами Лідії Олександрівни, яка починаючи від часів Першої світової війни і до кінця 1960-х рр. працювала вчителькою на Полтавщині, Тернопільщині та Рівненщині.

Отже, звернення до цієї тематики не було випадковим. Захоплення та велика повага до історії старовинного міста, центра освіти, науки та культури XVI-XVII ст., проявились ще в юнацькі роки. Разом з тим вагомим чинником у формуванні подальших творчих зацікавлень історика, стали глибокі сімейні освітянські традиції, які він гідно продовжив. Власне, як неодноразово відзначав дослідник про те, що від методичних здібностей шкільного вчителя, від його відданості школярам, вміння їх навчити і зацікавити прямо залежать подальша доля і професійні вподобання кожного учня.

Так, педагоги Острозької середньої школи №1, де навчався Микола Павлович, Тетяна Папашика (вчитель історії), Анастасія Марусина (вчитель історії), Василь Григорович, Лідія Крижанівська (українська мова та література) справили значний вплив на визначення його майбутньої професії.

Згодом, наприкінці XX ст., про своїх шляхетних вчителів професор М.П. Ковальський підготував спеціальні дослідження.

Одна з перших публікацій вченого, що була присвячена історії середньої освіти в Острозі з'явилась в 1996 р. Безпосереднім приводом до цього став 50-літній ювілей першого повоєнного випуску Острозької середньої школи №1. У публікації автор розкрив нелегкі часи випробування освіти в повоєнний час і не-посильний внесок у її розвиток тогочасних вчителів.

Наступним етапом у розгортанні освітянської тематики вченим стала підготовка науковців нашого університету на чолі з М. Ковальським до святкування 900-літнього ювілею міста Острога. В руслі реалізації даного наукового заходу в 1998 р. він опублікував “Етюди з історії Острога”. Монографія вченого, корінного острожанина, стала результатом багаторічних наукових студій, які розпочались в середині минулого століття.

Саме в цьому ґрунтовному дослідженні історії міста автор приділив значну увагу освітянській династії Рекало, одна із представниць якої Марія Григорівна стала засновницею приватного жіночого навчального закладу в Острозі на початку ХХ ст.

Наукові студії проф. М. Ковальського присвячені освітянам Острожчини ХХ ст. знайшли своє продовження у колективній праці “Острозькі просвітники XVI – ХХ ст.”, що вийшла на честь 900-річчя першої джерельної згадки про місто Острог та 425-річчя Острозької академії. Власне тут було опубліковано вісім наукових і науково-популярних нарисів про острозьких освітян (просвітників). Це вчителі і громадські діячі різні за фахом, проте спільні за життєвим покликанням і на глибоке переконання історика всі вони зуміли своєю творчою працею і благородною наснагою не тільки уславити своє рідне місто, але і докласти моральних та інтелектуальних зусиль для його відродження і піднесення, сприяли його популяризації, підтримували його імідж та престиж.

Після виходу у світ “Етюдів” проф. М. Ковальський розпочав цілу серію публікацій про острозьких освітян на шпальтах міської та районної преси. Окремі нариси публікувались у періодичних виданнях таких міст як Шепетівка та Дубно. Впродовж довголітніх наукових пошуків дослідника було підготовлено і опубліковано близько 50 нарисів, окремі з них залишились у рукописі. Тут висвітлено зокрема діяльність відомих громадськості Острожчини педагогів з родинної освітянської династії вченого, якими були Олександр Кікець, Лідія Ковальська, Борис Жижко. Увагу історика привертала його шкільні вчителі і наставники, вже згадувані вище, колеги, з якими йому довелося вчителювати в Острозьких середніх навчальних закладах починаючи з 1950-х рр., церковні і громадські діячі, краєзнавці, які доклали значних зусиль для розвитку і піднесення освіти на Острожчині. Характерною ознакою багатьох нарисів проф. М. Ковальського є те, що він поряд з діяльністю окремих персоналій подавав максимально доступні відомості з історії навчальних закладів рідного міста. У названих публікаціях історика з даної тематики добре простежується його думка про славетні освітянські традиції Острозької землі, які своїм корінням сягають періоду “Волинських Афін”, часу створення і діяльності Острозької Академії. Разом з тим на його погляд існує чимало “білих плям” в історії освіти та шкільництва Острога ХVІІІ ст. – початку ХХ ст.

Найбільш авторитетним навчальним закладом регіону в 1930-1950-ті рр. на думку дослідника “справді кузницею педагогічних кадрів для початкової школи” було педагогічне училище. Саме його слухачем і став Микола Ковальський. За його спогадами тут працювали педагоги високої кваліфікації – математик Олександр Коберник, географи Іван Вовченко та Василь Григорович, історик Прокіп Соколянський та ін. Це власне та когорта незабутніх вчителів, що значно вплинули на наукову кар’єру вченого і про яких він написав спеціальні статті.

Всі біографічні наукові розвідки проф. М. Ковальського написані на основі історичних документів. Їх пошук відбувався в українських та російських архівосховищах. Так, значна кількість матеріалів з історії освіти на Острожчині була віднайдена в Санкт-Петербурзі, в Російському державному історичному архіві. Автору даного повідомлення довелося співпрацювати з професором в 1999 р. під час пошуків документальних матеріалів до біографічних нарисів в Державному архіві Рівненської області. Досить широко в його працях використано історичні джерела Острозького державного історико-культурного заповідника м. Острога, поточного архіву Острозького району (йдеться про особові справи). Чимала кількість матеріалів була почерпнута з фамільного архіву Ковальських. Вагоме місце в джерельній базі праць історика з даної проблеми становлять епістолярії. Передовсім це листи його ровесників, які нині проживають в Україні та далеко поза її межами – в Польщі (Юрек Тедешвілі та Тетяна Барц), Ізраїлі (Абрам Бархман) та Англії (Станіслав Жураковський). Завдяки їх спогадам вдалося значно доповнити та розширити окремі нариси. Варто відзначити, що був зібраний безцінний іконографічний матеріал. Кожна з публікацій супроводжувалась світлинами вчителів.

Особливу прихильність вченого здобули освітянські династії Острожчини. До таких варто віднести подружжя Юлія та Тамари Бабичів, Ольги Власенко та Андрія Кравченка, Василя та Лідії Вавриків та ін., характерними рисами яких був глибокий патріотизм та щира відданість справі навчання і виховання молоді. Окремі публікації вченого були підготовлені у співавторстві з викладачами та студентами старших курсів НаУОА.

Біографічні нариси про острозьких освітян ХХ ст. складають цінний і унікальний матеріал з історії нашого регіону і, без сумніву, заслуговують на публікацію окремою книгою, яка

зараз готується до видання як друга частина “Етюдів з історії Острога”.

Завдяки наполегливій та цілеспрямованій праці вченого фактично було створено фундаментальну енциклопедію з історії освіти та діяльності педагогів на Острожчині в ХХ ст. Він став істориком-літописцем острозьких освітян минулого століття.

Додаток №1.

Перелік нарисів про острозьких освітян ХХ ст.

1. Ковальський М. Споминаючи довоєнні випуски / Микола Ковальський // ЖіС. – 2004. – 17 січ.
2. Ковальський М. Першому повоєнному випуску школи – піввіку [Про острозьку середню школу №1] / Микола Ковальський // Місто. – 1996. – 12 лип. – №4.
3. Ковальський М. Костянтин Ілліч Ткаченко / Микола Ковальський // Замкова гора (далі ЗГ). – 2000. – №49.
4. Ковальський М. Ольга Михайлівна Матласевич (1925-1991) / Микола Ковальський // ЗГ. – 2000. – №46
5. Ковальський М. Юлій Іванович Бабич (1912-1981) / Микола Ковальський // ЗГ. – 2000. – 18 лист. – №45.
6. Ковальський М. Іван Флегонтович Борковський (1896-1982) / Микола Ковальський // ЗГ. – 2000. – 21 жовт. – №41.
7. Ковальський М. Іван Гаврилович Вовченко (1910-1993) / Микола Ковальський // ЗГ. – 2000. – №40; Острозькі просвітники XVI-XX ст. – Острог, 2000. – С.389-394.
8. Ковальський М. Михайло Михайлович Рекало / Микола Ковальський // ЗГ. – 2000. – №37; Острозькі просвітники XVI-XX ст. – Острог, 2000. – С.375-379.
9. Ковальський М. Тетяна Олександрівна Папашика / Микола Ковальський // ЗГ. – 2000. – №34.
10. Ковальський М. Анатолій Вікторович Шатровський / Микола Ковальський // ЗГ. – 2000. – №24; Досвідчений педагог, історик Анатолій Вікторович Шатровський / Микола Ковальський // Скриня (Дубно). – 2000. – №12; Острозькі просвітники XVI-XX ст. – Острог, 2000. – С.412 – 419.
11. Ковальський М. Марія Григорівна Рекало / Ковальський Микола // ЗГ. – 2000. – №21; Представниця освітянської родини [М.Г. Рекало] / Микола Ковальський // ЖіС. – 2002. – 23 листоп.
12. Ковальський М. Олександр Семенович Коберник / Микола Ковальський // ЗГ. – 2000. – №12; Острозькі просвітники XVI-XX ст. – Острог, 2000. – С.352-363.
13. Ковальський М. Василь Іванович Григорович / Ковальський Микола // ЗГ. – 2000. – №10; Освітянин, методист-новатор Василь

Іванович Григорович / Микола Ковальський // ЖіС. – 2002. – 17 серп.; Острозькі просвітники XVI-XX ст. – Острог, 2000. – С. 345-351.

14. Ковальський М. Прокіп Андрійович Соколянський (1913-1971) / Микола Ковальський // Життя і Слово (далі ЖіС). – 2000; У труді як у бою. Прокіп Андрійович Соколянський (1913-1971) / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – №18; Острозькі просвітники XVI-XX ст. – Острог, 2000. – С. 395-411.

15. Ковальський М. Олександра Геденівна Йогансен (1894-1990) / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – №3.

16. Ковальський М. Ярослав Антонович Шатава (1918-1999) / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – №5. – 27 січ.

17. Ковальський М. Галина Миколаївна Янчевська (1918-1988) / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – №7.

18. Ковальський М. Олена Данилівна Загановська / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – №10.

19. Ковальський М. Катерина Олександрівна Пухтаєвич (1894-1988) / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – №13.

20. Ковальський М. Антон Дем'янович Новоселецький / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – №16.

21. Ковальський М. Тамара Андріївна Бабич (Жигало) / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – 12 трав. – №19.

22. Ковальський М. Павло Петрович Вада / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – №21.

23. Ковальський М. Борис Кирилович Жижко (1938-1980) / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – №27.

24. Ковальський М. Подружжя педагогів – Лідія Павлівна і Василь Петрович Ваврики / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – №29.

25. Ковальський М. Лідія Василівна Сотник (Покало) (1923-1998) / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – №32.

26. Ковальський М. З когорти незламних освітян [А.М. Павлюк] / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – №35.

27. Ковальський М. Пам'ятні уроки Лідії Крижанівської / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – №36. – 8 верес.

28. Ковальський М. Справді народна вчителька [Є.М. Павлічук] / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – №38.

29. Ковальський М. Багатогранний талант педагога [Є.В. Анисимов] / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – 29 верес. – №39.

30. Ковальський М. Продовжувач освітянських традицій нашого краю [М. Баклановська] / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – №41.

31. Ковальський М. Безмірна любов до дітей, до професії / Микола Ковальський // ЗГ. – 2001. – №50.

32. Ковальський М. Глибока шана острожан. В.Я. Щипцов / Микола Ковальський // ЗГ. – 2002. – №4.

33. Ковальський М. Сіяч доброго мудрого і духовного [А. Пав-

люк] / Микола Ковальський // ЗГ. – 2002. – №15.

34. Ковальський М. В ім'я просвітництва та добра [Власенко-Кравченко] / Микола Ковальський // ЖіС. – 2002. 29 черв.

35. Ковальський М. Серце віддане дітям [А.Й. Аршинов] / Микола Ковальський // ЗГ. – 2002. – №27.

36. Ковальський М. Освітнянська місія. М.С. Будаговський (1901-1962) / Микола Ковальський // ЖіС. – 2002. – 20 листоп.

37. Ковальський М. Патріот, воїн, освітянин [О.О. Гартрамф] / Микола Ковальський // ЗГ. – 2002. – №19.

38. Ковальський М. Освітнянське покликання острожанина. Олексій Іванович Солонар (1902-1965) / Микола Ковальський // ЖіС. – 2002. – 21 груд.

39. Ковальський М. Душевна людина, ерудована освітянка. Штрихи до образу учительки історії Анастасії Йосифівни Іванової-Марусиної-Горлової / Микола Ковальський // ЖіС. – 2002. – 14 верес.

40. Ковальський М. Освітнянське покликання. Абрам Мусійович Бархман / Микола Ковальський // ЖіС. – 2002. – 15 черв.

41. Ковальський М. Новомістечкова освітянка [Г. Лобановська] / Микола Ковальський // ЖіС. – 2003. – 8 берез.

42. Ковальський М. Ще про одну освітянську родину [Бондаревські] / Микола Ковальський // ЖіС. – 2003. – 5 лип.

43. Ковальський М. Учитель Василь Башина / Микола Ковальський // ЖіС. – 2003. – 25 жовт.

44. Ковальський М. Освітянин Олександр Васильович Кікець (1860-1919). З історії освіти в нашому краї / Микола Ковальський // День за днем [Шепетівка]. – 2001. – №28.

45. Ковальський М. Василь Ханенко(1963-1998) / Микола Ковальський, Ігор Пасічник, Леонід Гошовський // Острозькі просвітники XVI-XX ст. – Острог, 2000. – С.420-429.

46. Лідія Кікець-Ковальська (1895-1983) / Микола Ковальський // Острозькі просвітники XVI-XX ст. – Острог, 2000. – С.364-375